

*Володимир Сергійчук,
завідувач кафедри історії світового українства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор*

І ЗНОВУ КЛИЧ: «ЗРОДИЛИСЬ МИ ВЕЛИКОЇ ГОДИНИ»

Перегорніть ще раз сторінки історії, аби знову переконатися: захищена нашою кров'ю Європа, як і увесь начебто демократичний Захід, продовжують дозувати наші втрати в запеклій борні з найпідступнішим московським агресором. Нічого не змінилося за останні тисячу років, відколи Захід свідомо відгородився від одвічної східної орди українськими хліборобами, котрі взяли на себе місію не тільки годувати світ, а й стали вимушеними захисниками цивілізаційного поступу людства.

Звичайно, ця місія викристалізувалась з природнього обов'язку наших предків захищати насамперед себе, майбутнє своїх нащадків зі збереженням власних самотутніх традицій, що вирізнятимуть їх серед навколишнього світу. І виленені на родючих чорноземах неповторні традиції національної ідентичності виявились настільки потужними, що християнство, яке вибрали за офіційну релігію для нас київські князі з роду Рюриковичів, навіть донині не змогло витіснити зі свідомості українців ту сув'язь духовного закорінення, яке постійно утримує нас на своєму споконвічному розселенні.

І хоч на деякий час нашим предкам доводилося під нестримним потоком незчисленної орди відступати в ліси й болота, в гірські улоговини, проте, як тільки загарбники виснажувалися й відповзали назад, хліборобські гени витягували з непрохідних хащ нащадків колишніх господарів широких степів, аби відроджувалася і сила, і слава витвореного на чорноземі племені.

А слава їхня полягала в тому, що вони без зброї, а власне хліборобством, могли не просто зупиняти завойовницькі походи кочовиків, а й змінювати їхній уклад життя, як і внутрішнє єство. Бо ж з якого б то дива частина воївничих скіфів вже через двісті років після пришествя в наші причорноморські й приазовські степи відмовляється від звичних доти завойовницьких походів, а вчиться в підкорених ними місцевих мешканців правильно засівати збіжжям чорнозем. А за наступних триста років усі вчорашні скіфи вже стануть вправними орачами, геть втрачаючи бойові якості.

Тож новим непроханим пришельцям на наші землі — сарматам — не довелося докладати особливих зусиль, щоб упокорити колись неперемож-

них скіфів, які відтепер стали складовою українського етногенезу. Згодом додається до цього процесу кров готів, гунів, що визначить у свідомості нової спільноти власне означення як антів, склавинів. Саме вони закладуть той підмурівок, на якому вже по-справжньому розбудується державна організація наших предків — Русь з центром у Києві, гори якого зупинили в доісторичні часи потужний льодовик з півночі.

Це власне самоврядування поклато в підвалини майбутнього не лише захист наявних земель, а й, зважаючи, очевидно, на тяглість історичної пам'яті багатьох попередніх поколінь, узялося наvertати колись втрачене. Тож зроджується та велика година, коли розпочинається перший етап творення власної збройної сили, який найбільш образно означиться закликом Святослава-завойовника: «Іду на Ви!».

Щоправда, зазнавши поразки на південному фронті, відтак не зумівши закріпитися Києвцем і Переяславцем на оспіваному народною творчістю Дунаї, київські князі повернули свій погляд на північ, де в болотах Залісся від Балтики до Уралу розселилися численні угро-фінські мисливсько-рибальські племена. Завоювати їх для вишколених походами на Візантію київських дружин не було проблемою. Вона виявилася в утриманні величезних територій, що виснажувало власне Русь, бо значна маса наддніпрянського населення мала йти русифікувати далеких угро-фінів.

Проте, користуючись сучасною термінологією, внутрішній валовий продукт Наддніпрянщини як власне Русі з центром у Києві виявився недостатнім, щоб утримати упокорені північно-східні племена, на теренах яких Ярослав Мудрий заснував навіть фортеці зі своїми світським і релігійним іменами — Ярослав і Юр'єв. Як наслідок — імперія київських Рюриковичів розпалася, а колонізовані ними суздальсько-володимирські захолустя зважились й на те, щоб вразити 1169 року ослаблену «матір городів руських» небаченим доти погромом.

Протверезіння від цього страшного удару полягало в тому, що волинський князь Роман Мстиславович узявся 1199 року відроджувати державу власне русичів, проголосивши на Трипільському з'їзді 1205 року підпорядкування всіх удільних князів великому київському, як це було вже в традиції. Проте цей соборник українського розселення, як і його син Данило, володіючи Києвом, не залишились у ньому правити, що не сприяло централізації Галицько-Волинської держави й піднесенню її авторитету на міжнародній арені. Тому її правителям, що перебивалися в невеликих центрах західноукраїнського розселення, Європа могла лише обіцяти словесну підтримку в боротьбі, але сама уникала організувати спільні походи проти набігів східної орди.

Саме тому залишений наодинці проти неї Данило Галицький змушений був руйнувати зведені вже оборонні споруди, повз які та рвалася до «останнього моря». Але виснажена на природних перешкодах в українських Карпатах, вона повернула назад у Поволжя, задовольняючись даниною з упокорених народів.

Коли ж українці приходили на збройну допомогу своїм європейським сусідам, як це було 1410 року в битві проти Тевтонського ордену під

Грюнвальдом, то ті не зображували на своїх величезних переможних картинах наших синьо-жовтих прапорів, а лише свої — біло-червоні. Наших бойових дружин з Києва, Стародуба, Белза, Кременця, Луцька, Володимира, Перемишля, Ярослава нібито на полі бою і не було...

І Флорентійська унія з Римом 1439 року не дала тоді впевненості в нашій підтримці з боку Заходу. Однак після того політичний провід української нації остаточно зрозумів, що тільки власна збройна сила може забезпечити нам майбутнє. І вона викристалізується в діяльності Запорозької Січі на Хортиці завдяки жертвовності українського князя Дмитра Вишневецького — саме тоді, коли українству загрожувало повне винищення.

За неповних три десятки років українське козацтво вже стане надією для багатьох європейських народів, яким тепер загрожувала й мусульманська Туреччина, що утвердилася на берегах Босфору й Дарданелл. Українські козацькі відділи постійно запрошувалися до різних європейських держав не тільки для того, щоб допомогти у війнах проти їхніх сусідів, а й залагодити внутрішні конфлікти. Такі близькі й далекі походи відшліфовували бойову майстерність української тактики й стратегії, наповнювали її новітніми методами й прийомами, що, зрештою, продовжувало нагромаджувати революційну енергію для власного національного зриву.

Критична маса її стала очевидною під час виступу Богдана Хмельницького в 1648 році — через триста років після падіння Галицько-Волинського князівства як держави українського народу. Тоді, як свідчив Самовидець, «усе, що живе, піднялося в козацтво». Його військова майстерність, перемножена на дипломатичний хист великого гетьмана, дала можливість здійснити Українську національну революцію в середині XVII століття, в ході якої відроджується власна державність нашого народу. Воістину знову тоді зродились ми великої години!

Тож віра в одвічність нашого відродження не зникала навіть у найтяжчі роки колоніального московського поневолення. Усякий раз, коли нас і весь світ Москва пробувала переконати, начебто українців «не било, нет і не может бить», пророче слово Тараса Шевченка знову й знову закликало підніматися з колін: «Борітеся — поборете! Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая!».

Тож уже не триста років тепер довелось чекати нового національного відродження, а лише півтора століття — після ліквідації гетьманства в 1764 році до 1917-го, коли синьо-жовті прапори не тільки замайорять від Петрограда до Тихого океану на всіх наших розселеннях, символізуючи процес творення українських національних рад, а й звернуть погляди всіх їх до власного одвічного джерела духовності, бо ж до того і закликав Великий Кобзар: «Святий Київ наш великий!».

Визнана всім світовим українством Центральна Рада скличе до Києва Всенациональний конгрес, який легітимізує процес відродження Української держави. Під тиском широких мас і політичних обставин соціалісти Центральної Ради зрештою зважаться проголосити її незалежною і самостійною. А далі московський імперіалізм — як червоний, так і білий, — оскалив свої хижацькі зуби на українську державність, і, користуючись «демократич-

ною» байдужістю Заходу до української проблеми, зумів упокорити Наддніпрянщину, а інші наші етнічні терени відступив на час своєї підготовки до остаточного оволодіння ними Польщі, Чехословаччині й Румунії.

Але з цим не могла змиритися петлюрівська еміграція, яка взяла з собою на чужину не тільки державні клейноди Української Народної Республіки, а й нескорений дух предків, які витворились хліборобами на чорноземах тисячі й тисячі років тому. Учорашні вояки, багато з яких стали студентами як перших в історії своїх вишів за кордоном, так і власне багатьох європейських, об'єдналися в Організацію Українських Націоналістів, яка чітко виписала на своєму прапорі: «Здобудеш Українську державу, або згинеш у боротьбі за неї!». А ще додали в своєму славні: «Не хочемо ні слави ні заплати. Заплата нам — це радість в боротьбі! Солодке нам у бою умирати, Як жити в путях, мов німі раби».

І коли вони остаточно пересвідчилися 1939 року на прикладі Карпатської України, що ніхто не зацікавлений у відродженні нашої державності на наших власних землях, то взялися цю справу рухати самі. Націоналісти з-під прапора Степана Бандери 30 червня 1941 року вже не питали в Гітлера в окупованому ним Львові дозволу проголосити відновлення Української держави — просто поставили його до відома на Українських Народних зборах через присутніх його офіцерів і місцеву радіостанцію.

Це справді вперше трапилося, щоб на окупованих гітлерівцями землях Європи хтось з місцевих спробував діяти без узгодження з ними. Але українці справді виявилися такими. І, незважаючи на арешти провідників бандерівської ОУН, остання знаходить сили й мужність під гітлерівською окупацією творити власну збройну силу. Бо ж і справді прийшов час, коли треба було нагадати всьому світові, що «Зродились ми великої години, З пожеж війни, із полум'я вогнів, Плекав нас біль по втраті України, Кормив нас гнів і злість на ворогів...».

І героїчна боротьба Української Повстанчої Армії проти коричневого Берліна й червоної Москви за відродження власної державності рідного народу викликала захоплення в багатьох країнах світу. Відомий французький генерал де Голль дослівно висловився ось так: «Якби я мав таку армію, яку має ОУН, німецький чобіт ніколи не топтав би французьку землю».

Однак цю всенародну армію ніхто з сильних світу того тоді так не підтримав, як підтримали вони в 1944 році французьку. УПА могла протистояти до зубів озброєним ворогам лише розраховуючи на власні сили. І її головний командир Роман Шухевич мав місце постою не в Лондоні чи якийсь іншій, вільній від нацистської окупації європейській столиці, а в криївці на рідній землі. І був він там «твердим, міцним, незламним, мов граніт», а не вигаданим у якихось фантазіях «пігмеєм» і «циніком». Бо ж розумів достеменно, що «плач не дав свободи ще нікому, А хто борець — той здобуває світ».

Так, УПА, обмежена в людських силах і засобах збройної боротьби, змогла втриматися в повному оточенні лише десять років, але вона залишила чин посвяти на майбутнє, що Україна — понад усе: «Під синьо-жовтим прапором свободи З'єднаєм весь великий нарід свій».

Цієї мети вдалося досягти 1991 року, коли справді під синьо-жовтим прапором пощастило об'єднати всіх українців, які на першому в своєму житті загальнонаціональному референдумі підтвердили відродження Української держави. І спадкоємці героїчних звершень мазепинців, петлюрівців, бандерівців чітко усвідомлювали, що цей доленосний Акт проголошення державності доведеться ще скроплювати кров'ю сучасного українства. Воно підтвердило це в Революції гідності, коли, вшанувавши Героїв Небесної сотні, одразу ж вирушило з Майдану Незалежності в Києві в Донбас зупиняти чергову хвилю східної орди.

Особливо актуальним залишається цей клич з початку широкомасштабної війни 2022 року, коли несподівано попри розрахунки московського керівництва його військам не вдалося провести через три дні переможний парад на Хрещатику в Києві, а довелося драпати від столиці України як на північ, так і на схід.

Зашпари від реального українського спротиву російській навалі так ошелешили Захід, що він і сьогодні залишається в розгубленості. Відтак наче цідить нашу кров, виділяючи крихти на необхідну відсіч агресору. На жаль, так званому демократичному Заходу забракло справжнього лідера, який би усвідомлював, що майбутнє всього людства вирішується нині на полях війни в Україні. Про це особливо промовисто свідчило бажання президента США Джо Байдена взяти участь у зборі коштів у Голлівуді на свою передвиборчу кампанію замість того, щоб очолити Український саміт миру в Швейцарії.

Тож коли і на ювілейному зібранні НАТО в її членів забракло мужності запросити воюючу Україну до цього альянсу, який і сьогодні ми захищаємо, то маємо востаннє зрозуміти: аби вижити — розраховуємо на власні сили. Іншого не дано: Україна повинна перемогти!

ЮВІЛЕЙНИЙ САМІТ НАТО ДЛЯ УКРАЇНИ ЯК ПЕРШИЙ ЛІОНСЬКИЙ СОБОР

Головна проблема, яка турбувала католицький світ у першій половині XIII століття, — відносини Римського першопрестолу з німецьким імператором Фрідрихом II та португальським королем Саншу II. Цьому й присвячувалися головні дискусії на Першому Ліонському соборі, який відбувся 1245 року. Важливим він став для українців тому, що на ньому вперше був присутній руський архієпископ Петро Акерович. Його менше обходили палкі розмови про зміст виклять на адресу названих можновладців — запрошений гість намагався освідомити поважну публіку про ту величезну загрозу, яку несе європейській цивілізації східна орда.

З «Великої хроніки» Матея Паризького в перекладі Івана Паславського довідуємося про відомості, які Акерович подав спочатку спеціальній папській комісії в листопаді 1244 року, а потім повторив їх уже на Соборі в червні наступного. І вони багато в чому нагадують події сьогодення, коли йдеться про російсько-українську війну й ставлення до неї За-

ходу. Зокрема, руський посланець розповів тоді про те, що татари «з усіх націй і релігій уже переманили до себе багато народу. Мають намір, однак, підкорити собі увесь світ, бо вірять, що божественним промислом їм призначено плундрувати цілий світ упродовж 39 років, і оправдують це тим, що подібно до того, як колись кара Божа очистила світ потопом, так і тепер тотальною загладою людей, що їм належить здійснити, світ очиститься».

Чи не такі помисли в російських агресорів, коли вони під патронатом своєї церкви приходять на українські терени, щоб їх «денаціоналізувати» й «демілітаризувати»?

Але далі Петро Акеревич розповідав таке про ординців, яке мало б загострити увагу європейських католиків: «Вірять і стверджують, що матимуть ще кроваве зіткнення з римлянами, під якими розуміють усіх людей латинського світу; вони побоюються чудес і того, що пророцтво про майбутню відплату може мінятися. Якщо переможуть вони, то, як стверджують, успішно пануватимуть над цілим світом».

Чи не чує весь світ сьогодні з російських телеканалів щодня погрози про ракетні удари по європейських столицях, як і по Вашингтону, Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесу?..

Однак тоді звістка про небезпеку для європейської цивілізації відійшла на другий план, оскільки представник української Галицько-Волинської держави обмовився й такою інформацією: «Вони повністю виконують договори з тими [народами], які добровільно їм піддаються і служать; із них вони вибирають собі добірних воїнів, яких у битвах завжди виставляють попереду. Подібно добирають [з них] собі різних ремісників-умільців. Натомість тих, що повстають проти них і ненавидять їх ярмо, вони не щадять, як, зрештою, і тих, на кого ще мають напасти. Послів гречно приймають, вислуховують і відпускають [з миром]».

І ця остання фраза, очевидно, стала своєрідною рятівною соломиною для вже тоді боягузливого Заходу: замість організації негайної підготовки до зустрічі з майбутньою агресією східної орди Папа Римський Інокентій IV відправляє до її столиці свого посланця Джованні Карпіно з пропозицією кагану перевести своїх підлеглих татар на християнство й не чіпати Європи.

Після свідчень Петра Акеревича щодо татарської небезпеки Перший Ліонський собор ухвалив у своїх статтях надати допомогу Русі — Україні, про що свідчив 16-й запис його постанов. Проте ніяких реальних кроків у цьому плані не здійснювалося, оскільки Європа сподівалася на позитивну відповідь від Золотої Орди.

Вона прийшла аж через рік, в якій каган Гуюк повідомив про відмову прийняти християнство і поставив вимогу, аби Європа підкорилася йому «як володарю над усі народами світу». Бо нібито, як писалося в листі, «силою Бога всі землі, починаючи від тих, де сходить сонце, і кінчаючи тими, де заходить, даровані нам». Відмова від цього ультиматуму означала перехід як самого Папи, так і європейських монархів у стан ворогів Золотої Орди з усіма наслідками.

Боягузлива Європа знову ж таки спробувала умиритворити східну орду: наступного року ще один посланець Папи — Асцелін Ломбардський зустрівся з одним із її повелителів у Байджу біля Каспійського моря. Як наслідок, до Іннокентія IV відправилися двоє татарських послів — Айбер і Сергіс з ультимативними листами. Коли їх у Європі діждалися — аж у 1248 році, то зовсім отетеріли: повелителі орди наполягали, аби Папа Римський прибув на поклін до кагана в столицю Каракорум. Усе, на що спромігся Іннокентій IV, — уклінно прохав кочовиків зупинити убивство християн у Східній Європі.

Сподіваючись на обіцяний на Першому Ліонському соборі Хрестовий похід проти орди, князь Данило Галицький після підтвердження його прав татарським ханом розпочав велике оборонне будівництво на своїх теренах, що мало зупинити її похід «до останнього моря», як вона собі запрограмувала для остаточного оволодіння світом. Однак Європа не організувалася на захист своїх передових рубежів на сході, кинувши напризволяще державу русичів. Тільки й того, що визнали Данила Галицького королем Русі.

Тож останній під наглядом татарського ревізора змушений був зруйнувати оборонні укріплення перед величезною масою орди, бо встояти проти неї на рівнині він не міг. Та з останніх сил таки прорвалася через карпатські перевали, але була остаточно виснажена в локальних сутичках з винахідливим місцевим населенням, що вміло використовувало природні гірські перешкоди, долати які не звикли степові кочовики. Відтак обезкровлена орда повернула назад до прикаспійських степів із залишками свого військового потенціалу, який ще деякий час спроможний був збирати данину з упокорених руських земель — після перемоги русько-литовських збройних сил на Синіх Водах 1362 року ця регулярна повинність уже стосувалася хіба що московського князівства. До речі, різні упоминки кримській орді воно буде платити аж до царювання Петра I.

Більшовицький московський цар Ленін лякав не тільки небаченим масовим терором як для початку демократичного ХХ століття — він розпочав економічний шантаж зголоднілої за Першу світову війну Європи, зокрема, й дешевим українським хлібом. Саме завдяки цьому йому вдалося розколоти капіталістичний світ, коли після підписання з ним генуезької угоди «сильні світу того», наче колись упокорені князі, поплазували до кремлівського трону, щоб кинули їм кістку, відірвану від рота поневолених Москвою народів. Не встоялися перед дешевою сировиною з московщини й заокеанські правителі. Смак демпінгового українського хліба спокусив президента США Рузвельта навіть у ті найчорніші дні 1933 року, коли кожна зернина могла врятувати голодні українські душі.

І з цим режимом Захід пішов на спілку, бо чомусь злякався тільки Гітлера, з яким Сталін ділив перед тим Європу. Відтак за допомогою американського ленд-лізу й другого фронту Москва проголосила себе переможцем Другої світової. І лише післявоєнна фултонська промова Черчилля застерегла капіталістичний світ від того аркана, який, за традиціями ор-

динських попередників, навчилися зашморгувати на шиї наївняків новітні кремлівські хани.

Не тільки історична приреченість так званого комуністичного режиму остаточно відкрила очі на його гнилість і неминучий занепад, а й тверда владна рука президента США Рональда Рейгана, який зумів розвернути політичні й економічні процеси в світі таким чином, що кремлівські хани тепер поплазували на Захід вимолювати своє майбутнє. Величезна територією країна щаслива була одержувати «ніжки Буша», аби таким чином символізувати кінець комуністичної ери.

Однак наступники Рейгана виявилися далеко не рівними йому за масштабами планетарного мислення, бо не мали того гострого політичного відчуття й сміливості ухвалювати необхідні рішення. Вони так розчулилися перемогою нібито демократа Єльцина в Росії, що негайно запропонували російській федерації місце серед G8 і G20, хотіли також бачити її і в НАТО. Та ще й погодилися віддати їй ядерний потенціал України під гарантії безпеки тієї ж Москви.

Як не прикро, наступники Рональда Рейгана не побачили тих змін, які відбулися в ментальності орди з часів Першого Ліонського собору. По-перше, якщо тоді нібито вона дотримувалася своїх зобов'язань, то тепер — навпаки, про що заявляв ще в XIX столітті Бісмарк: договори з нею не вартують того паперу, на якому вони підписані.

Але змінювався вже з часу Ліонського собору й Захід. Якщо в ухвалах згаданого зібрання 16-м пунктом гарантувалася тодішній українській державі допомога проти орди, то яким чином це було здійснено? А ніяк!

То хіба ця недобра традиція не спрацювала в 2014 році, коли Захід як гарант нашої територіальної цілісності й незалежної державності спокійно спостерігав за тим, як один з таких «гарантів» — Москва — відриває від України значні терени. І ніякі заяви тодішнього президента США Обами про те, що він зробив, усе, що міг, нікого тепер не переконують щодо його рішучості в переломний момент історії людства.

Як не буде виправдання західним лідерам їхньому «мудрому» рішення в перші дні російського широкомасштабного вторгнення надати політичний захист Президенту України Зеленському в екзилі з майбутнім тижневим очікуванням повної капітуляції України. З планами, щоправда, надати українцям засоби для партизанської боротьби проти російських окупантів.

А зволікання Заходу щодо своєчасного і повного забезпечення оборонних бойових дій, тривала політична торгівля щодо постачання високоточної далекобійної зброї, насамперед для захисту українського неба й ураження джерел агресії на теренах РФ? Про піврічну «війну мишей і жаб», як підтвердили б це древні греки, в Конгресі США щодо виділення на допомогу Україні 61 мільярда доларів у той час, коли збільшуються жертви як серед наших військових, так і цивільного населення, вже й не доводиться говорити!

І за таких обставин довгоочікуване рішення ювілейного саміту НАТО у Вашингтоні обмежується лише обмовкою про «незворотний» шлях

України до НАТО, хоч саме вона власними збройними силами виконує функції цього військового альянсу — захищає сьогодні свободу й право на життя своїх громадян, аби завтра подібна агресія не зачепила долю інших народів, включно з країнами, які входять нині до цієї організації.

Заява НАТО на Вашингтонському саміті, пише відмий український діяч США Аскольд Лозинський, була сильною щодо України, але мала несуттєвий зміст. Що саме означає «незворотний»? Видали такий комунікат: «Ми повністю підтримуємо право України обирати власні заходи безпеки та вирішувати власне майбутнє без зовнішнього втручання. Майбутнє України в НАТО. Україна стає все більш сумісною та політично інтегрованою з Альянсом. Ми вітаємо конкретний прогрес, якого Україна досягла після Вільнюського саміту щодо необхідних демократичних, економічних і безпекових реформ. Поки Україна продовжує цю життєво важливу роботу, ми продовжуватимемо підтримувати її на незворотному шляху до повної євроатлантичної інтеграції, включаючи членство в НАТО».

Отже, для України в черговий раз просто нагадали обіцяне їй ще на Першому Ліонському соборі 1245 року. Бо бояться розгнівити московських спадкоємців Золотої Орди, заглядаючи їм улесливо в очі, як колись ординським ханам. І цим розпалюють тим пристрасті до організації нових походів на Захід — адже вже їхали Берліном їхні козаки, марширували вони й по Єлисейських полях у Парижі, переходили з Суворовим через Альпи...

Тим паче, що вони можуть усе це повторити, про що відверто заявляють! Цього, на жаль, не зрозуміли в 32 країнах світу, в тому числі й на берегах Босфору, куди вже понад п'ятсот років спрямовані погляди ідеологів концепції «Москва — Третій Рим, а Четвертому Риму не бувати».

УКРАЇНСЬКІ НАЗВИ «РОСІЙСЬКОЇ» ЗБРОЇ

Увесь світ знає вже про те, як росіяни викрадають українських дітей — майбутнє нашої нації. На головних призвідців цього злочину міжнародний кримінальний суд навіть видав ордери на їхній арешт. Та є в наших північних сусідів ще одна недобра давня традиція — красти українську еліту, на тлі видатних здобутків якої можна багато говорити про високий рівень російської науки, освіти, техніки й культури.

З початком широкомасштабного вторгнення росіян на терени України за поребриком особливо посилилися інформаційні атаки щодо звичного для «русского мира» привласнення українських талантів. Скажімо, московська газета «Аргументы и факты», аби приховати відставання власне російської інженерної мислі на сучасному етапі, завела рубрику «Русские конструкторы», під якою розповідає про видатних творців зброї, які свого часу справді внесли видатний вклад у розвиток радянської оборонної техніки.

Так, це були саме радянські конструктори, і справді «їхні розробки на довгі роки забезпечили безпеку Росії». Але особливість розповідей про них полягає в тому, що з них не можна дізнатися місця народження ге-

роя, його національного ества. Він для московських газетярів — просто «русский», тим паче якщо працював на території російської радянської федеративної соціалістичної республіки.

Саме такий конфуз вийшов з розповіддю Марії Позднякової «Боевой Духов. Как деревенский богатырь создавал непробиваемые танки». Автор, щоправда, не вказує, в якій же це «русской деревне» встановлено відповідно до радянського законодавства погруддя тричі героя Миколи Духова. Бо ж воно прикрашає українське село Веприк, неподалік історичного міста Гадяч. Саме звідси він пішов у великий світ, і саме це полтавське село гордиться, що його уродженець не тільки першим з українців став тричі героєм соціалістичної праці, а й лауреатом ленінської і п'яти державних премій СРСР, генерал-лейтенантом інженерно-технічної служби, членом-кореспондентом Академії наук СРСР.

Через 60 років після передчасної смерті Миколи Духова в Москві нарешті визнають його пріоритет у створенні в 1939 році на ленінградському Кіровському заводі першого важкого танка КВ з дизельним двигуном, який став несподіванкою для гітлерівців — у радянські часи авторство приписували іншій особі. Лише тепер пишуть, що «це його танки розносили в пух і прах бронемашини Третього рейху, переважаючи їх у бойовій потужності, маневреності, швидкості й прохідності». До речі, серед німецьких танкістів ця бойова машина була відомою під назвою «Дух-панцир».

Можна додати, що багато вузлів КВ, які з'являлися в ході модернізації цього танка під час війни, одержували також «духівські» назви. Скажімо, запропоновані ним замінювачі до підшипника ведучого колеса КВ, що відвернуло зрив випуску бойових машин на Кіровському заводі вже в Челябінську через непостачання цього виробу із одного з російських заводів у перші місяці 1942 року, коли контрнаступ радянських військ під Москвою захлинявся через нестачу танків. Там під його керівництвом було освоєно кілька нових типів важких танків та самохідних артилерійських установок на їх базі — КВ-Іс, КВ-8, САУ-152, ІС-1, ІС-2, ІС-3, ІСУ-122, ІСУ-152, які відмінно зарекомендували себе на фронті.

А ще Микола Духов відзначився своїми конструкторськими пропозиціями щодо вдосконалення прославленого українського танка Т-34, який також випускали в роки війни в Челябінську. Зокрема, як значиться в його власноручній довідці, він запропонував командирську башту, нову коробку переміни передач, фільтри «мультициклон» для очищення повітря, а також потужнішу гармату.

За одностайною думкою багатьох «уся інженерно-конструкторська робота зі створення нових танків лежала на Духову. Коли він розглядав креслення, здавалось, бачив його наскрізь. Жодна помилка не уникала його злегка примруженого, спокійного погляду. Раптово у його голові народжувались блискучі ідеї, і він скромно просив конструкторів їх розробити».

Автор статті про Миколу Духова правильно пише, що останнім створеним ним танком був ІС-3. Він не встиг узяти участі в боях за Берлін, але прибув у столицю нацистської Німеччини на парад країн антигітлерівської коаліції, де став справжнім відкриттям: «Огляд закривав парадний

розрахунок СРСР. Головним сюрпризом стала колона танків ІС-3 в кількості 52 машин. Французи, американці й англійці вперше побачили "щучий ніс" танка. Потім вони почнуть його копіювати...».

А закінчується розповідь Марії Позднякової про Миколу Духова ось таким скромним абзацом: «Духов брав участь і в проєкті по створенню радянської атомної бомби. Тричі Герой Соцпраці й п'ятикратний лауреат Сталінської премії, став єдиним у світі конструктором, який починав з розробки танків, а закінчив створенням ядерних боєприпасів для стратегічних і тактичних комплексів».

То що: за те, що просто «Духов брав участь і в проєкті по створенню радянської атомної бомби», він стає тричі героєм соцпраці й п'ятиразовим лауреатом сталінської премії?

Як і півстоліття тому, коли автору цих рядків у Москві забороняли писати про провідну роль Миколи Духова у розробці конструкції радянської атомної зброї, так і сьогодні чомусь там дуже неохоче пишуть про це, як бачимо. Але ж саме на нього покладалося завдання знайти інженерне рішення для створення першого зразка радянської атомної бомби. Через те його як одного з найвидатніших радянських конструкторів того часу і залучили до створення цієї грізної зброї.

За однастайною думкою науковців, у тому числі й керівника радянського уранового проєкту Ігоря Курчатова, без Миколи Духова було б великою проблемою розв'язати це важливе завдання, яке поставив уряд у дуже стислі терміни перед колективом «Арзамасу-16». Насамперед Духов став зачинателем і організатором конструкторської справи в атомній науці й техніці. Як згадували його колеги, він вніс до неї мудрість, солідність, ґрунтовність і демократичність, прагнув створити фундаментальні конструкторські документи, які забезпечили б сувору й заздалегідь продуману систему високої якості нових виробів.

Саме в ці роки напруженої праці й безперервних пошуків, пов'язаних зі створенням принципово нових виробів, що не мали аналогів в СРСР, створення власне конструкції атомної бомби, талант Духова проявився з усією силою. Це він запропонував просту й надійну конструкцію вибухового вузла у вигляді кулі (російською — шар), яка одразу ж була прийнята, хоч і докорінно вирізнялася оригінальністю в порівнянні з американським рішенням цієї проблеми.

Відповідальний від уряду за роботи на об'єкті «Арзамас — 16» генерал Павло Зернов, віддаючи належне цій оригінальній розробці, сказав: «Таке міг придумати тільки Духов». Ця конструкція, що становила серцевину радянської атомної бомби, на честь автора була відома в колективі під назвою «Дух». До речі, маршал Олександр Василевський у своєму листі до автора цих рядків писав у лютому 1974 року таке: «Тоді один із найважливіших механізмів цієї нової грізної зброї, сконструйований Миколою Леонідовичем, був відомий нам під назвою «Дух».

Потім, коли хто-небудь створював в «Арзамасі-16» щось оригінальне, про нього говорили: ось це — як «Шар-Дух»! Найбільшою похвалою на об'єкті було почути про свою роботу саме такі слова.

І видатні фізики-теоретики, які могли раз-у-раз подавати нібито геніальні ідеї на відповідальних нарадах, коли інженер Духов кидав репліку чи ставив їм конкретне запитання — одразу ж переводили свої дискусії на практичну основу. Вчені справді прислухалися до думки конструктора. У тих випадках, коли Духов був відсутній на нараді, яку проводив Курчатов, той запитував:

– А де Микола Леонідович?

– У цеху, — відповідали присутні.

– Без нього не будемо починати. Кличте Духова.

Курчатов і Духов були ніби одне ціле, поєднуючи теоретичну силу й утілення її в практику через найраціональніші інженерні вирішення. Вони розуміли й доповнювали один одного, що й пов'язало їх на довгі роки спільної роботи.

Духова любили й робітники. Він знав усіх їх на ім'я й по батькові, радився з ними, бо вважав, що й простий токарь чи механік можуть підказати хорошу ідею. Мав звичку спостерігати, як заготовка із креслень перетворюється на деталь. Завжди запитував робітника:

– Не перегнув я тут?

– Ні, що ви, Миколо Леонідовичу, — ніяків той перед генералом, — усе зроблено правильно.

І для Духова це було найвищою оцінкою.

Завдяки його оригінальним інженерним розробкам Радянський Союз зміг у 1949 році випробувати першу атомну бомбу, а в 1953 — водневу. Уже в званні тричі героя соціалістичної праці генерал-лейтенант Микола Духов у 1954 році призначається науковим керівником і головним конструктором новоствореного Всесоюзного інституту приладобудування в системі атомної промисловості СРСР. Разом із Духовим з «Арзамасу-16» у цей новий заклад прийшли кваліфіковані спеціалісти. Спираючись на них, а також на провідних конструкторів підприємства, на базі якого створювалося нове КБ, Духов розробив його структуру, почав створювати необхідні конструкторські відділи й лабораторії, визначаючи завдання й напрями робіт щодо створення ядерних боєприпасів. А потім і втілював ці плани у життя — і так до своєї передчасної смерті 1 травня 1964 року, яку пов'язували з надмірним опроміненням під час випробувань ядерної зброї.

Уже згаданий маршал Василевський писав, що він «мав щастя знати цю прекрасної душі людину, видатного радянського вченого в галузі механіки». А ще додавав: разом з Ігорем Курчатовим, Вячеславом Малишевим і Борисом Ванниковим Микола Духов був «душею всього славного, дружнього колективу вчених, конструкторів, військових».

Українець Микола Духов справді оптимально розв'язав інженерну проблему створення радянського ядерного озброєння, але про це з Москви не дозволяли згадувати ще чверть століття після його відходу у вічність, хоча про живих учасників цієї епопеї писали широко. І тоді я в березні 1986 року поставив пряме питання голові Державного комітету з використання атомної енергії СРСР Андроніку Петросьянцу: «Чому про живого вірменина Петросьянца можна писати, а про мертвого українця

Духова — ні?». Високопоставлений радянський чиновник почервонів і на підвищених тонах почав переконувати, що заслуги українця Миколи Духова належно оцінені... А от писати про нього — не час.

Не все хочуть писати про українця Миколу Духова в Москві й зараз. Може тому, що він справді ніколи не ховався зі своїм національним еством — навіть після розгрому української справи в Ленінграді, де він вчився з 1928 року в політехнічному інституті, а потім працював на кіровському заводі до гітлерівського нападу на СРСР, писав у всіх анкетах, що він — українець, хоч багато хто відмовився від рідного кореня. А на випробуваннях своїх танків на полігонах вечорами співав для колег українські пісні. Коли вже в повоєнні роки познайомився з творцем ракетної техніки житомирянином Сергієм Корольовим, то часто зустрічалися родинами, аби порозмовляти рідною мовою, помріяти про спільну поїздку обох геть затаємничених режимом закритої оборонної тематики на свою Батьківщину — в Україну...

Не судилося помилуватися рідною українською землею. А тепер у тій же Москві навіть не згадують, звідки взялися ці «русские конструкторы»...

Пам'ятає про них Україна — рідна мати ніколи не відмовиться від своїх славних синів!